

CHỦ TỊCH HỒ CHÍ MINH VỚI VIỆC THỰC HÀNH ĐỜI SỐNG MỚI ĐỂ KHÁNG CHIẾN VÀ KIẾN QUỐC

NGUYỄN THỊ THU HÀNG

Khu Di tích Chủ tịch Hồ Chí Minh tại Phủ Chủ tịch

Ngày nhận:

12-4-2022

Ngày thẩm định, đánh giá:

16-4-2022

Ngày duyệt đăng:

5-5-2022

Tóm tắt: Trong cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp xâm lược, Chủ tịch Hồ Chí Minh và Trung ương Đảng luôn khẳng định chủ trương kháng chiến gắn liền với kiến quốc, xây dựng nền văn hóa nói chung, đời sống mới nói riêng. Tháng 3-1947, với bút danh Tân Sinh, Người đã viết tác phẩm *Đời sống mới* nhằm tuyên truyền “Thực hành đời sống mới là một điều cần kíp cho công cuộc cứu quốc và kiến quốc”¹. Quan điểm của Người về xây dựng đời sống mới đã đi vào thực tiễn cuộc sống của nhân dân, góp phần vào thắng lợi của hai cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp và đế quốc Mỹ cũng như trong công cuộc đổi mới, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc hiện nay.

Từ khóa:

Chủ tịch Hồ Chí Minh; thực hành đời sống mới; kháng chiến, kiến quốc

1 Đầu tháng 3-1947, cuộc kháng chiến toàn quốc đã bước sang tháng thứ tư, nhiệm vụ kháng chiến hết sức bộn bề, khó khăn, phức tạp. Có ý kiến đề nghị Chủ tịch Hồ Chí Minh sớm quay trở lại Việt Bắc, đề phòng những bất trắc có thể xảy ra vì chỗ ở quá gần mặt trận, nhưng Người còn nhiều công việc cấp bách cần phải giải quyết trước khi lên Việt Bắc. Chiều tối ngày 18-3, Người rời Cỏ Tiét sang Chu Hóa (thuộc Lâm Thao, Phú Thọ) và lưu lại địa điểm này đến ngày 29-3. Tác phẩm *Đời sống*

mới (bút danh Tân Sinh) được Người hoàn thành vào ngày 20-3 tại đây và Ủy ban Trung ương vận động Đời sống mới đã xuất bản ngay trong năm 1947. Đây là cuốn sách “chỉ rõ bước đường đời sống mới”² với mong muốn đồng bào mỗi người có một quyền “để xem, để hiểu, để thực hành đời sống mới. Như thế, chúng ta nhất định sẽ tiến bộ lớn”³. Tác phẩm gồm 19 mục, mở đầu là giải thích ý nghĩa của thực hành đời sống mới, tại sao gọi là đời sống mới, tiếp đó là các nội dung về đối tượng, khẩu hiệu, phạm vi thực hiện.

Hội thảo khoa học cấp quốc gia: “70 năm tác phẩm *Đời sống mới* của Chủ tịch Hồ Chí Minh - Giá trị lý luận và thực tiễn trong phong trào xây dựng nông thôn mới, đô thị văn minh”, ngày 9-5-2017

Không phải ngẫu nhiên Chủ tịch Hồ Chí Minh lựa chọn vấn đề đời sống mới ngay lúc cả nước bước vào cuộc kháng chiến, toàn dân ai cũng khó nhọc vất vả, người lo đánh giặc, người lo tản cư... Theo Người, kháng chiến cứu quốc phải đồng thời kiến quốc và thực hành đời sống mới là một điều cần kíp, “rất hợp thời”⁷⁴. Đời sống mới vừa là việc riêng từng người, vừa là việc chung từng nhóm người, của toàn xã hội, vừa thuộc lĩnh vực đời sống vật chất ăn, mặc, ở, đi lại vừa thuộc lĩnh vực tinh thần thể hiện đạo đức và tình nghĩa. Đời sống mới “không phải cao xa gì, cũng không phải khó khăn gì. Nó không bảo ai phải hy sinh chút gì. Nó chỉ sửa đổi những việc rất cần thiết, rất phổ thông, trong đời sống của mọi người, tức là sửa đổi cách ăn, cách mặc, cách ở, cách đi lại, cách làm việc”⁷⁵ để góp phần “xây dựng một nước Việt Nam mới phú cường”⁷⁶. Dưới hình thức hỏi đáp với nội dung câu hỏi cơ bản, câu trả lời ngắn gọn, súc tích, tác phẩm đã nêu “một cách vắn tắt, rõ

ràng, thiết thực, dễ hiểu”⁷⁷ những yêu cầu cụ thể của đời sống mới đối với mỗi người, mỗi gia đình, mỗi giới, mỗi ngành trong đó nền tảng, cốt lõi là cần, kiệm, liêm, chính. Cái gì cũ mà xấu thì phải bỏ, cái gì cũ mà không xấu nhưng phiền phức thì phải sửa đổi lại cho hợp lý, cái gì cũ mà tốt thì phải phát triển thêm, cái gì mới mà hay thì phải làm.

Tác phẩm *Đời sống mới* xác định rõ mọi đối tượng từ nhi đồng đến các cụ phụ lão, từ đàn ông đến phụ nữ, từ người giàu đã sẵn sàng srong đến người nghèo không tiền, không của điều “cần phải cố gắng, làm cho đời sống mới lan khắp cả nước”⁷⁸. “Mỗi người, mỗi đoàn thể lại phải theo công việc, nghề nghiệp của mình, mà làm đời sống mới cho hợp với hoàn cảnh”⁷⁹ như trẻ em siêng học, siêng làm, ăn ở sạch sẽ, biết giúp đỡ mọi người; các cụ phụ lão giảm bớt cúng tế đem tiền giúp bình dân học vụ, giúp việc ích chung; đàn ông giảm cờ bạc, hút xách, trộm cắp; chị em phụ nữ ăn mặc gọn gàng, chung nhau nuôi gà, nuôi lợn... Từ đời

sống mới ở từng người mà góp lại thành đời sống mới ở từng nhà, từng làng, ở trường học, trong bộ đội, trong công sở, xưởng máy. Chủ tịch Hồ Chí Minh hy vọng khi mọi người đều cố gắng làm đúng đời sống mới, trong ba năm việc ăn, việc mặc, ở, đi lại “có thể tự cấp, tự túc”¹⁰, trong năm, bảy năm thì đời sống “có thể phong lưu, dồi dào”¹¹. Người cũng nhấn mạnh tăng gia sản xuất và đời sống mới có mối quan hệ chặt chẽ “phải đi đôi với nhau, không thể lìa nhau”¹². Có tinh thần đời sống mới thì tăng gia sản xuất chóng thành công, tăng gia sản xuất thành công thì đời sống mới dễ thực hiện.

Trong những lần đến thăm các địa phương, thực hành đời sống mới luôn là vấn đề được Chủ tịch Hồ Chí Minh quan tâm, nhắc nhở. Khi nói chuyện với cán bộ Ty Công an tỉnh Tuyên Quang, Chủ tịch Hồ Chí Minh nêu rõ: “Bác thấy dân kêu ca về việc các chú bắt người ta phải xây dựng làng kiểu mẫu, các chú lại bắt mở đường to, bắt xoay hướng nhà trái với phong tục tập quán vốn có. Làm thế là đảo lộn phong tục người ta đấy”¹³. Người phân tích thực hành đời sống mới nghĩa là thực hiện cần, kiệm, liêm, chính một cách thiết thực với từng ngành, từng vị trí công tác, nếu không dễ dẫn đến cách làm khác biệt, lại không hiệu quả. Khoảng cuối tháng 10-1951, nói chuyện tại buổi sơ kết lớp học chính trị khóa II của Tổng cục Chính trị thuộc Bộ Tổng Tư lệnh, Người chỉ rõ: “Có chú ở trong bộ đội mà đẽo gộc tre làm guốc, khoét gỗ làm lọ mực, dùng bút sắt không dùng bút máy. Làm vậy chả tiết kiệm được bao nhiêu, mà hành quân, báo động thì làm thế nào? Với cương vị của các chú, cần suy nghĩ để làm sao động viên toàn thể cán bộ chiến sĩ dưới quyền của mình cần kiệm, chiến đấu tốt để hoàn thành nhiệm vụ, như vậy mới có ý nghĩa thiết thực”¹⁴. Trong điều kiện kháng chiến nhiều khó khăn và khả năng của bình dân học vụ còn hạn chế, Người yêu cầu phải có cách tổ chức

công tác bình dân học vụ linh hoạt, phù hợp thực tế. Người lưu ý Giám đốc Nha Bình dân học vụ về hình thức tổ chức phải gọn nhẹ, linh hoạt, nội dung học bổ túc văn hóa phải thiết thực, có ích cho người học, đối tượng của bổ túc văn hóa, trước hết là các cán bộ, chiến sĩ và đồng bào lao động đang trực tiếp chiến đấu, sản xuất. Đối với những đồng bào đã thoát nạn mù chữ mà chưa có điều kiện đi học thêm thì phải cố gắng tổ chức cho đồng bào đọc thêm sách báo¹⁵.

Không chỉ đến khi viết tác phẩm *Đời sống mới* mà ngược trở lại, những ngày đầu gian khó khi Cách mạng Tháng Tám năm 1945 vừa thành công, vận nước như ngàn cân treo sợi tóc, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nêu ra sáu vấn đề cấp bách của Nhà nước cần giải quyết, trong đó có chống nạn mù chữ, giáo dục lại tinh thần nhân dân bằng cách thực hiện cần, kiệm, liêm, chính, xóa bỏ hủ tục, thói xấu,... nhằm xây dựng đời sống mới tốt đẹp hơn¹⁶. Ngày 3-4-1946, Chủ tịch Hồ Chí Minh ký Sắc lệnh số 44, lập Ban Trung ương Vận động đời sống mới và đề nghị Chính phủ mở cuộc vận động đời sống mới. Theo lời kêu gọi của Người, tinh thần yêu nước, lòng căm thù bọn cướp nước, bán nước, yêu lao động, yêu chính nghĩa và xây dựng đạo đức cần, kiệm, liêm, chính được đồng bào nhiệt liệt hưởng ứng, làm theo. Nhiều thói hư, tật xấu, phong tục, tập quán lạc hậu trong ma chay, cưới xin, lễ hội, nạn cờ bạc, rượu chè được xóa bỏ. Nhà văn Nguyễn Huy Tưởng, một thành viên trong Ban Trung ương vận động Đời sống mới, nhớ lại buổi chúc thọ Chủ tịch Hồ Chí Minh ngày 19-5-1946 đã trở thành cuộc thảo luận sôi nổi, thân mật về đời sống mới. Người hỏi dồn dập, chăm chú: “Đời sống mới là ai?”, “Chú cho tôi biết cuộc vận động đời sống mới đến đâu rồi?”. Nghe báo cáo Ủy ban Vận động đời sống mới đã định rõ ba nguyên tắc cho đời sống mới là: dân tộc, dân chủ, khoa học, Người nhắc nhở phải xem

đồng bào bây giờ cần gì? Dân quê đã mấy người hiểu được thế nào là dân chủ, khoa học? Do đó, điều cốt yếu là khẩu hiệu phải thiết thực, không nên tung ra nhiều khẩu hiệu, ít mà thực hiện được đến nơi đến chốn thì hơn¹⁷.

Chủ tịch Hồ Chí Minh đã cụ thể hóa những tư tưởng về cần, kiệm, liêm, chính thành những điều giản dị, dễ hiểu, dễ nhớ, dễ làm nhằm kêu gọi toàn dân “nhen lửa cho đời sống mới”¹⁸.

2 Muốn làm cho việc xây dựng đời sống mới lan rộng khắp trong cả nước, Chủ tịch Hồ Chí Minh yêu cầu trước hết, phải tuyên truyền, giải thích và làm gương, “tốt nhất là miệng nói, tay làm, *làm gương* cho người khác bắt chước”¹⁹. Người cho rằng nếu miệng thì tuyên truyền bảo người ta siêng làm, mà tự mình thì ăn trưa, ngủ trễ; bảo người ta tiết kiệm, mà tự mình thì xa xỉ, lung tung, thì tuyên truyền một trăm năm cũng vô ích. Đồng chí Lêô Phighe, nguyên Ủy viên Trung ương Đảng Cộng sản Pháp, sau khi gặp Chủ tịch Hồ Chí Minh ở Việt Bắc đã cho rằng Người làm mọi việc một cách thoải mái, không câu nệ, gò bó: “Đồng chí rất khiêm tốn, đồng chí sống rất thanh đạm. Đồng chí rất yêu lao động. Đồng chí tăng gia sản xuất như mọi người. Uy tín hiển nhiên của đồng chí vừa do sự sáng suốt của đồng chí trong lĩnh vực chính trị lại vừa do tác phong gương mẫu của đồng chí”²⁰.

Ở chiến khu, Chủ tịch Hồ Chí Minh cùng anh em cuốc đất trồng rau, trồng bí, chăn nuôi, vừa là hoạt động rèn luyện sức khỏe nơi núi rừng, vừa có thêm thực phẩm cải thiện, chiều chiều chơi thể thao, Tết đến lại đốt lửa trại, ngâm thơ, diễn kịch bên những ống nứa kêu giòn thay pháo. Mỗi người lo mỗi việc, ai ai cũng khó khăn, vất vả nhưng phải cùng nhau cần, kiệm, liêm, chính thì mới mong “vật chất được đầy đủ hơn, tinh thần được vui mạnh hơn”²¹. Tháng 4-1954, thăm đoàn

thanh niên xung phong phục vụ ATK đang làm nhiệm vụ mở rộng và rải cấp phối đường mới từ Chợ Chu qua Yên Sơn (Tuyên Quang), Người nhắc nhở: “Dù đơn vị phải di chuyển luôn cũng nên tranh thủ trồng rau ven suối, nuôi lợn gà tự cải thiện bữa ăn. Đơn vị di chuyển, chưa kịp thu hái thì để lại cho dân, cũng là cách giúp dân thay đổi tập quán chỉ quen ăn rau rừng”²². Sáng sảng, Người giữ thói quen dậy tập thể dục sớm và đến từng lán của các đại biểu chính trị, quân sự miền Trung, miền Nam giục ra sân cùng tập thể dục.

Kháng chiến thành công, trở về Hà Nội, Chủ tịch Hồ Chí Minh vẫn thường xuyên thực hành đời sống mới và nhắc nhở mọi người làm theo. Năm 1962, nói chuyện với nhân dân tại đình Quảng Bá (Hà Nội), Người nhắc mọi người phải đào giếng để có nước sạch. Người dành tiền lương tặng mua vật liệu xây giếng nước làm mẫu. Năm 1964, tới Nhà máy bóng đèn phích nước Rạng Đông, thấy mảnh thủy tinh rơi vãi, Người cúi xuống nhặt bỏ vào thùng đựng mảnh thu hồi. Với Người, đời sống mới không có gì xa lạ, khó khăn, đó là mọi hoạt động được thực hành thường xuyên, rộng rãi trong từng cái ăn, cái ở, cái mặc, cái đi lại, làm việc hàng ngày một cách thực chất ở cả đời sống mới riêng và đời sống chung.

Quan điểm xây dựng đời sống mới của Chủ tịch Hồ Chí Minh về sâu xa chính là xây dựng một nền văn hóa mới trong điều kiện hai nhiệm vụ kháng chiến và kiến quốc. Suốt 9 năm kháng chiến trường kỳ chống Pháp, cùng với kháng chiến về quân sự, kinh tế, ngoại giao, văn hóa đã trở thành mặt trận quan trọng góp phần tập hợp được sức mạnh toàn dân tạo nên thắng lợi của Chiến dịch Điện Biên Phủ, buộc thực dân Pháp phải ký Hiệp định Giơnevơ, chấm dứt chiến tranh, lập lại hòa bình ở Đông Dương. Không dừng lại ở đó, trong cuộc kháng chiến chống Mỹ và công cuộc xây dựng, bảo vệ Tổ quốc XHCN hiện nay, theo tư

tướng Hồ Chí Minh, văn hóa vẫn tiếp tục là mạch nguồn xuyên suốt soi đường cho quốc dân đi.

Từ ngày thành lập đến nay, Đảng Cộng sản Việt Nam luôn luôn coi trọng vai trò của văn hóa và hết sức quan tâm đến công tác xây dựng văn hóa trong sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc và xây dựng đất nước, nhất là trong giai đoạn hiện nay. Văn hóa luôn là hồn cốt, nói lên bản sắc dân tộc, văn hóa còn thì dân tộc còn. Trong Văn kiện Đại hội XIII, Đảng đề cập một cách toàn diện và sâu sắc đến lĩnh vực văn hóa, từ chủ đề Đại hội đến các quan điểm, mục tiêu, định hướng lớn, nhiệm vụ trọng tâm, đột phá chiến lược. Nghị quyết Đại hội XIII chỉ rõ định hướng thứ tư là: “Phát triển con người toàn diện và xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc để văn hóa, con người Việt Nam thực sự trở thành sức mạnh nội sinh, động lực phát triển đất nước và bảo vệ Tổ quốc. Tăng cường đầu tư cho phát triển sự nghiệp văn hóa. Xây dựng, phát triển, tạo môi trường và điều kiện xã hội thuận lợi nhất để khơi dậy truyền thống yêu nước, niềm tự hào dân tộc, niềm tin, khát vọng phát triển đất nước phồn vinh, hạnh phúc”²³.

Hội nghị Văn hóa toàn quốc năm 2021 (24-11-2021) là một dịp quan trọng để toàn Đảng, toàn dân, nhất là những người làm công tác văn hóa quán triệt sâu sắc hơn nữa tư tưởng Hồ Chí Minh và đường lối, chủ trương, quan điểm của Đảng về xây dựng, giữ gìn, phát huy những giá trị đặc sắc của nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc, về bồi dưỡng tài năng, trí tuệ, phẩm chất con người Việt Nam. Đặt trong bối cảnh đời sống, công việc hôm nay, những lời khuyên cụ thể, giản dị, sâu sắc về thực hành đời sống mới dành cho đồng bào, cho làng xã, cho cán bộ, bộ đội, giáo viên, học sinh... mà Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nêu ra giữa lúc bắt đầu cuộc kháng chiến, kiến quốc vẫn rất gần gũi, gần bó và có ý nghĩa giáo dục quan trọng.

Tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc năm 2021, Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng đã khẳng định: “Trong cuộc kháng chiến chín năm chống thực dân Pháp xâm lược, với khẩu hiệu “Văn hóa hóa kháng chiến, kháng chiến hóa văn hóa”, “xây dựng đời sống mới”, văn hóa Việt Nam đã thực sự trở thành động lực tinh thần để huy động tất cả mọi nguồn lực cho cuộc kháng chiến, góp phần quan trọng làm nên Chiến thắng Điện Biên Phủ “lừng lẫy năm châu, chấn động địa cầu”, năm 1954”²⁴. Điều đó, thêm một lần nữa khẳng định, không phải chỉ trong những ngày gian khổ cả nước trông về thủ đô gió ngàn Việt Bắc mà đi suốt những năm tháng với biết bao biến thiên lịch sử, tư tưởng cùng đạo đức cao cả của Chủ tịch Hồ Chí Minh mãi mãi soi sáng và nâng cao tâm hồn chúng ta.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 19, 21. *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 5, tr. 111, 111, 112, 113, 128, 111, 114, 115, 128, 128, 116, 128, 126, 113

13, 14, 15. Đỗ Hoàng Linh: *Chủ tịch Hồ Chí Minh - Hành trình kháng chiến*, Nxb CAND, H, 2007, tr. 86-87, 160, 165-166

16. Xem: *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 4, tr. 7-8

17. Xem: *Bác Hồ sống mãi với chúng ta*, Nxb CTQG, H, 2005, tr. 332-334

20. *Một giờ với đồng chí Hồ Chí Minh*, Nxb Thanh niên, H, 2007, tr. 75

22. Theo: Trịnh Tô Long: “Nhớ lần Bác Hồ đến thăm đơn vị chúng tôi”, <https://tienphong.vn/nho-lan-bac-ho-den-tham-don-vi-chung-toi-post53448.tpo>, ngày 15-7-2006

23. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, Nxb CTQGST, H, 2021, T. I, tr. 115-116

24. “Toàn văn phát biểu của Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc”, <https://hanoimoi.com.vn/tin-tuc/van-hoa/1018243/toan-van-phat-bieu-cua-tong-bi-thu-nguyen-phu-trong-tai-hoi-nghi-van-hoa-toan-quoc>, ngày 24-11-2021.